Oikeusministeriö NEUVOSTORAPORTTI OM2020-00140

ESI Aittoniemi Eeva(OM) 10.07.2020

Asia
EU-maiden oikeusministereiden videokonferenssi 6.7.2020

Kokous
Epävirallinen oikeusministereiden videokonferenssi 06.07.2020 - 06.07.2020

EU-maiden oikeusministerit kokoontuivat videokokoukseen PJ-maa Saksan OMI Lambrechtin johdolla. Kokouksessa keskusteltiin Covid19-pandemiasta demokratian näkökulmasta sekä yleisesti että vihapuheen ja disinformaation torjumisen näkökulmasta. Komissio esitteli EU:n ensimmäisen uhristrategian, jota Suomen EUPJ-kaudella hyväksytyt neuvoston päätelmät peräänkuuluttivat. Tässä yhteydessä EU:n terrorisminvastaisen työn koordinaattori esitteli näkemyksiään siitä, miten terrorismin uhrien asemaa voitaisiin parantaa. Suomea kokouksessa edusti oikeusministeri Anna-Maja Henriksson.

1. Covid19-pandemiaan vastaaminen eurooppalaisina demokratioina

(PJ-maan keskustelupaperi: *Overcoming the COVID-19 pandemic in European democracies with full respect for the rule of law*)

PJ-maa esitteli keskusteluasiakirjansa elementit ja korosti kansalaisvapauksien, perusoikeuksien, kansalaisten oikeuksien ja toimivan oikeuslaitoksen tärkeää roolia demokraattisissa valtioissa, erityisesti kriisiaikoina. Pandemian hallitsemiseksi jäsenvaltioissa on jouduttu merkittävällä tavalla puuttumaan moniin kansalaisten perustuslaillisiin oikeuksiin. Keskeistä rajoitustoimenpiteistä päätettäessä on, että ne ovat väliaikaisia, välttämättömiä ja oikeasuhtaisia. Kun perusoikeuksia on rajoitettava, rajoituksille on oltava vankat perusteet. Prioriteettina on, että demokratiaa, oikeusvaltiota ja ihmisoikeuksia suojataan myös korona-aikana. Saksassa myös esim. osavaltioiden toimivaltuudet piti huomioida. Rajoitusten laillisuutta on jo arvioitu myös tuomioistuimissa. Parlamentaarisen kontrollin merkitystä on tärkeä korostaa, ja myös Saksassa parlamentissa täsmennettiin hallituksen esittämiä rajoitustoimia. PJ nosti esiin myös mobiilisovellukset, joilla altistumisia pyritään estämään. Huolia tietosuojasta ja yksityisyyden suojasta on nostettu esiin, mutta tietosuojasääntelyä kunnioittavia digitaalisia ratkaisuja on löydetty. PJ toivoi keskustelua mm. siitä, miten kansalaiset jäsenvaltioissa ovat suhtautuneet oikeuksiensa rajoituksiin, miten toimien oikeasuhtaisuus on varmistettu, onko oikeuslaitos arvioinut rajoituksia, miten oikeusvaltion resilienssiä voidaan vahvistaa ja mitkä menettelyt ovat osoittautuneet tehokkaiksi oikeusvaltioperiaatteen noudattamisen kannalta.

Komissaari Reynders korosti oikeusvaltiota, perusoikeuksia ja demokratiaa EU-maita yhdistävinä ydinarvoina. Näitä arvoja on kriisin aikana haastettu monella tapaa. Komissio on kaikkien maiden osalta seurannut, miten poikkeusolojen toimivaltuuksia käytännössä käytetään, ja mitä seurauksia toimivaltuuksien käyttämisellä on ollut. Oikeusvaltiokehityksen näkökulmasta näistä seikoista on keskusteltu maavierailuilla, joita on toteutettu komission tulevan oikeusvaltioraportin valmistelemiseksi. Vaalit, vaalikampanjat, demokratian suojaaminen, perusoikeuksien suojaaminen – kaikki nämä kulkevat käsi kädessä. EU:n perusoikeuskirja ei tarjoa ihmelääkettä siihen, miten päätetään oikeuksien rajoittamisen oikeasta tasapainosta, mutta mittatikkuna on

perusoikeusrajoitusten välttämättömyys ja oikeasuhtaisuus. Henkilötietojen suojan osalta nosti esiin mobiilisovellukset: tietosuojasääntelyn kunnioittaminen on keskeistä sille, että kansalaiset hyväksyvät sovellukset. KOM nosti esiin myös ilmaisunvapauden ja luotettavan tiedon merkityksen, samoin sen tärkeyden, että tuomioistuimet koko Euroopassa ovat voineet täyttää tehtävänsä myös kriisiaikana. Lisäksi KOM nosti esiin demokraattisen kontrollin ja parlamenttien roolin. Komission perustama vaaliasiantuntijoiden verkosto on kokoontunut 24.6. ja vaihtanut hyviä käytäntöjä tilanteessa, koska vaalejakin lähikuukausina järjestetään; demokraattinen osallistuminen on taattava myös pandemian aikana. Tulevaisuutta on rakennettava yhteisten arvojen pohjalle, ml. normaaliajan *"checks and balances"*. Komissio julkaisee uuden oikeusalan tulostaulun 10.7.2020, tämä on tärkeä osa EUn oikeusvaltiovälineistöä. MFF-neuvottelut ovat tärkeitä oikeusalan jatkuvuudelle, kuten komissio on ehdottanut. EPPO:lla tulee olemaan keskeinen rooli EU:n talousarvion suojaamisessa, 140 delegoitua syyttäjää on nimettävä tämän toteuttamiseksi, pääsyyttäjä Kövesi tulee keskustelemaan tästä jäsenvaltioiden kanssa.

Keskustelussa jäsenvaltiot kertoivat toimistaan pandemian aikana, erityisesti demokratian ja vallan kolmijaon toimivuudesta poikkeusoloissa. Esiin nousi mm. parlamentaarisen kontrollin, avoimen viestinnän, luotettavan median ja asiantuntijatietoon perustuvan päätöksenteon merkitys sille, että kansalaiset hyväksyivät ja noudattivat annettuja suosituksia ja asetettuja rajoituksia. Monissa puheenvuoroissa nostettiin esiin kansalaisten vastuullisuus ja solidaarisuus. Laajasti korostettiin, että demokratian ja oikeusvaltioperiaatteen merkitys korostuu kriisissä, ja että perusoikeuksien rajoitusten tulee olla välttämättömiä, määräaikaisia ja oikeassa suhteessa vaaraan. Maat kertoivat omista poikkeusoloja koskevista menettelyistä. Joissakin maissa rajoituksia on viety tuomioistuinprosessissa arvioitavaksi. Tulevaisuuden painopisteeksi on nousemassa oikeudenhoidon digitalisaatio, jotta oikeussuojakeinot ovat käytettävissä myös kriisiaikana. Esiin nousi myös korona-aikana lisääntynyt kotiväkivalta.

Oikeusministeri Henriksson totesi olevansa PJ:n kanssa täysin samaa mieltä siitä, että kriisi on haastanut oikeusjärjestelmiemme ja instituutioidemme resilienssiä. FI kertoi, että myös Suomessa poikkeustila julistettiin, ja kesäkuussa voitiin tehdä päätös kolme kuukautta jatkuneen poikkeustilan loppumisesta ja siitä, että pandemiaa voitaisiin hallita normaaliolojen toimivaltuuksilla. FI korosti oikeusvaltioperiaatteen, demokratian ja perusoikeusien kunnioittamista kaikkina aikoina, ja työn jatkamista näitä arvoja vahvistavien mekanismien kehittämiseksi EU:ssa. Suomessa oikeusvaltioperiaatetta kunnioitettiin myös poikkeusolojen aikana, ja perusoikeuksia rajoitettiin vain siltä osin kuin se oli välttämätöntä; rajoitukset olivat myös kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteidemme mukaisia. Eduskunnan perustuslakivaliokunta arvioi ehdotettujen rajoitusten oikeellisuutta, ja dialogi myös opposition kanssa oli jatkuvaa. Myös kansalaisten luottamus viranomaisiin oli keskeisessä roolissa, samoin avoin ja jatkuva viestintä. Komission tulevat strategiset aloitteet näissä kysymyksissä ovat Suomelle tärkeitä: tuleva oikeusvaltioraportti, perusoikeusstrategia ja demokratiatoimintasuunnitelma. Kiitos myös jo julkaistusta uhristrategiasta. Lopuksi FI kiinnitti huomiota MFF-neuvotteluihin ja oikeuksien ja arvojen rahaston rahoitukseen. Rahasto on tärkeä väline kansalaisyhteiskunnan tukemiseksi ja oikeusvaltion edistämiseksi.

2. Uhrin oikeudet

Komissaari Reynders esitteli komission 24.6.2020 julkaiseman uhrien oikeuksien strategian (COM/2020/258). Kyse on EU:n ensimmäisestä strategiasta tällä alalla ja vastaus Suomen EUPJ-kaudella hyväksyttyihin neuvoston päätelmiin. KOM nosti esiin joitakin elementtejä: on varmistettava, että EU-lainsäädäntö pannaan tehokkaasti täytäntöön kaikissa maissa; kaikissa maissa tarvitaan myös kansallinen uhristrategia; erityistä huomiota on kiinnitettävä huomiota myös pandemian aikana lisääntyneeseen lähisuhdeväkivaltaan, samoin lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja vihapuheeseen. Tarvitaan parempaa koulutusta uhrien oikeuksista, myös lainvalvontaviranomaisille, ja ao. EU-rahastoja on ohjattava tähän. Huomiota kiinnitettävä myös seksuaalivähemmistöjen suojaan.

Uhrien oikeuksiin kuuluu myös rikosvastuun toteutuminen, ja KOM kertoi myös 2.7.2020 julkaisemastaan raportista eurooppalaisen pidätysmääräyksen (EAW) täytäntöönpanosta (COM/2020/270). Myös tässä täytäntöönpanossa on vielä tehtävää, ja komissio on valmis ryhtymään tarvittaviin toimiin puutteiden korjaamiseksi. Vuoden 2018 tilastot kertovat, että pidätysmääräyksiä annettiin yli 17 000 ja pidätysmääräysten nojalla rajojen yli siirrettiin lähes 7000 henkilöä. Menettely on nopea, ja pidätyksen ja luovutuspäätöksen välinen aika on keskimäärin vain 16 päivää, jos henkilö suostuu luovutukseen.

KOM nosti esiin myös tarpeen lisätä digitalisaatiota kansalaisten ja yritysten hyväksi. On määriteltävä yhteinen tie eteenpäin, ja tarvitaan toimia sekä kansallisella että EU-tasolla. Jotta nykytilasta saadaan hyvä käsitys komissio on keräämässä tietoa kokonaiskuvan saamiseksi eri oikeusalan toimien digitalisaation asteesta. Kartoituksen tuloksista on tarkoitus keskustella lokakuun OSA-neuvostossa. On tärkeää, että elpymissuunnitelmissa kiinnitetään huomiota julkishallinnon digitalisaatioon.

Neuvoston terrorismin vastaisten toimien koordinaattori deKerchove esitteli asiakirjansa ja ehdotuksensa terrorismin uhrien suojaamisen vahvistamiseksi (9064/20 LIMITE). Asian käsittelyä jatketaan työryhmätasolla.

3. Demokratian vahvistaminen Covid19-pandemian aikakaudella – disinformaation ja vihapuheen vastainen toiminta

(PJ-maan keskustelupaperi: *Strenghening democracy in the age of COVID-19 – countering disinformation and hate speech)*

PJ-maa esitteli keskusteluasiakirjansa ja nosti esiin tiettyihin maihin kohdennetun selvityksen, joka osoittaa ison osan kansalaisista kohdanneen pandemiaan liittyvää harhaanjohtavaa, jopa terveydelle vaarallista tietoa, tai disinformaatiota, jossa tiettyjä ihmisryhmiä syytetään taudin leviämisestä. Vihapuheen levittäminen sosiaalisen median alustoilla on erityinen haaste demokratioille. PJ toivoi jäsenvaltioiden kertovan toimenpiteistään verkossa olevan vihapuheen ja disinformaation torjumiseksi, ja odotuksiaan EU-tason toimenpiteistä.

Komission varapj Jourova esitteli komission ja ulkosuhteiden korkean edustajan 10.6.2020 julkaiseman tiedonannon disinformaation torjumisesta (JOIN/2020/8) ja kertoi seuraavana askeleena olevan EU:n demokratiapoliittinen toimintaohjelma, jota koskevan julkisen kuulemisen komissio avaa kesän aikana. KOM korosti, että vihapuhe on uhka perusoikeuksien toteutumiselle ja demokratialle, ja vahvat ja kiireelliset toimet ovat tarpeen rasismin, muukalaisvihan ja vihapuheen torjumiseksi. Komission PJ on vahvasti sitoutunut tähän työhön. Komissio on julkaissut hiljattain, 22.6.2020 myös viidennen arviointiraportin vihapuheen vastaisten, IT palveluntarjoajien kanssa sovittujen käytännesääntöjen toimeenpanosta. Lisäksi vihapuheen torjumisen kannalta relevanttia on tuleva digitaalisia palveluja koskeva säädös, jota valmistellaan parhaillaan käynnissä olevan julkisen kuulemisen pohjalta. Tulevassa säädöksessä pohditaan esim. palveluntarjoajille asetettavia velvoitteita laittoman verkkosisällön osalta. Velvoitteet voivat koskea esim. raportointia ja transparenssia eli velvoitetta antaa tietoa siitä, mihin toimiin palveluntarjoajat laittoman verkkosisällön osalta ovat ryhtyneet. EU-toimet täydentävät kansallisia vihapuheen vastaisia toimia. Keskeistä kansallisella tasolla on rasismia ja muukalaisvihaa koskevan rikosoikeudellisen puitepäätöksen tehokas täytäntöönpano. Vihapuheen uhrit ovat myös keskeinen teema juuri julkaistussa EU:n uhristrategiassa. Vihapuhe on kitkettävä sekä digitaalisesta että ei-digitaalisesta elämästä.

EP:n JURI-ja LIBE-valiokunnan puheenjohtajat käyttivät puheenvuorot disinformaation ja vihapuheen torjumisen tärkeydestä.

Keskustelussa jäsenvaltiot toivat esiin huolensa vihapuheen lisääntymisestä ja kertoivat ajankohtaisista kansallisista lainsäädännöllisistä ja muista toimista asiaan puuttumiseksi. Useissa maissa on valmisteilla lainsäädäntömuutoksia ja politiikkauudistuksia, ja myös EU-rahoitteisia hankkeita toteutetaan. Tasapainoa etsitään sananvapauden kanssa, mutta pääviestinä on, että se mikä on rangaistavaa off-line, tulee olla rangaistavaa myös online. Yksitäisissä puheenvuoroissa esiin nousi myös se, että poliittisesti aktiiviset ovat vetäytymässä netistä. EU:n rasismia ja muukalaisvihaa koskevan puitepäätöksen merkitystä asiaa koskevana rikosoikeudellisena instrumenttina korostettiin. Tuleva digitaalisia palveluja koskeva EU-säädös nousi monessa puheenvuorossa esille, kun palveluntarjoajien vastuuta ja transparenssia peräänkuulutetaan. Jotkut maat nostivat esiin tarpeen saattaa päätöksen E-evidence-neuvottelut, koska sähköisen todistusaineiston saatavuuden helpottaminen helpottaisi myös rangaistavan vihapuheen selvittämistä. Jäsenvaltiot kiittivät puheenvuoroissaan myös komission disinformaatiotiedonantoa, ja nostivat esiin mm. medialukutaidon, koulutuksen, tietoisuuden lisäämisen, laatumedian, faktantarkastajien ja oikean tiedon saatavuuden merkityksen disinformaation vastaisessa työssä.

FI/OMI Henriksson kertoi sidosryhmäkyselystä, joka huhtikuussa tehtiin pandemian vaikutuksista yhdenvertaisuuteen. Näkyviin tuli jo pandemian varhaisessa vaiheessa kovenevia asenteita ja yllyttämistä vihaan. Vihapuheen torjuminen on entistäkin tärkeämpää, ja tarvitaan monenlaisia toimia, joita myös Suomessa toteutetaan. Käynnissä on mm. EU-hanke, joka keskittyy poliisin, syyttäjälaitoksen ja oikeuslaitoksen kapasiteettien vahvistamiseen sekä raportoinnin ja tiedon parantamiseen. FI valmistelee toimenpiteitä myös ns. maalittamisen torjumiseksi. Myös Suomi toivottaa komission disinformaatiotiedonannon tervetulleeksi, ja peräänkuuluttaa päättäväisiä toimia.

EU:n Perusoikeusvirasto (FRA) kertoi viraston kuukausittain julkaisemista bulletineista, joissa arvioidaan pandemian perusoikeusvaikutuksia. Vihapuheen osalta toi esiin kolme huolta: vihapuheesta on erittäin vähän virallista dataa; uhrit raportoivat vihapuheesta merkittävän vähän ja viharikosten tekijät pitäisi tuntea paremmin. EU FRA:lta on tulossa näiden teemojen kannalta lisää raportteja vuonna 2021; tarkastellaan tekoälyä, ja kartoitetaan netissä tapahtuvaa vihaa ja häirintää erityisesti naisten ja vähemmistöjen näkökulmasta.

Suomen edustajat
Oikeusministeri Henriksson

Asiakirjat
PJ:n keskusteluasiakirjat

Liitteet

Viite

Asiasanat	oikeus- ja sisäasiat
Hoitaa	**OM, SM, UM**
Tiedoksi	EUE, STM, TEM, TULLI, VM, VNK, VTV